

Григорій ПОЛЮШКО

ІНОКЕНТІЙ ГІЗЕЛЬ – АРХИМАНДРИТ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ СТОРІНКА НЕКРОПОЛЯ УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ

Поряд із тлінними останками багатьох видатних діячів української історії, які знайшли під долівкою Успенського собору Києво-Печерської лаври свій останній притулок, спочиває і прах високого церковного достойника, що відомий також своєю працею на полі нашої культури і освіти XVII століття Інокентія Гізеля*. Коли і де він народився – достеменно не з'ясовано дотепер. Більшість сучасних авторів ідуть за традицією і повторюють твердження давніших дослідників, які дату його народження визначають приблизно першими роками XVII століття, а батьківщиною називають Пруссію, однак ніяких певних доказів на це не наводять¹.

Уже молоді літа Гізеля пов'язані з Києвом. Тут він прийняв православну віру й постригся в ченці під ім'ям Інокентій. Багатонадійного юнака зауважив Київський митрополит Петро

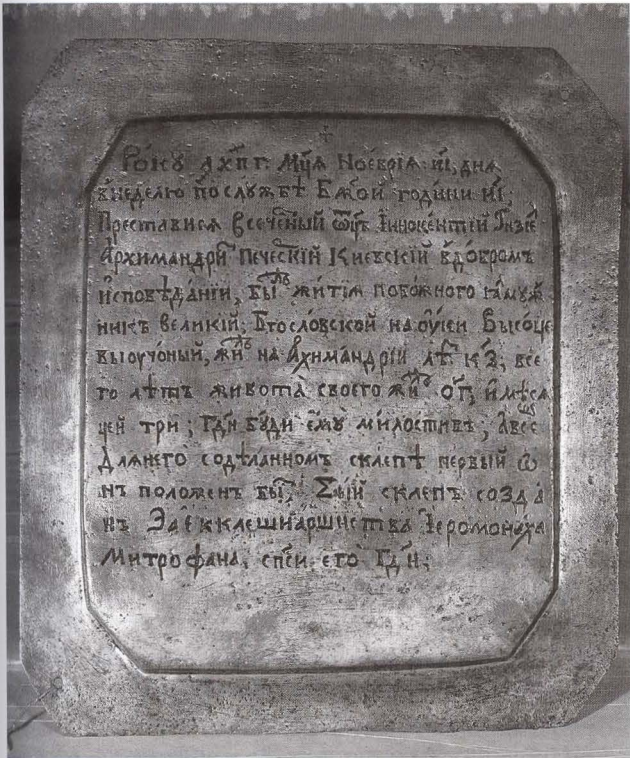
Могила й послав його вчитися за кордон. Після повернення був призначений учителем Київської колегії. 1647 року під актом обрання Сильвестра Косова на митрополита Київського І. Гізель підписався вже як ігумен Братського монастиря й ректор колегії. Трохи пізніше став ігуменом іншого київського монастиря – Кирилівського. А в 1654 році, будучи ігуменом Києво-Микільської обителі, їздив до російського царя з місією здобути підтвердження прав українського духовенства, передусім прав на монастирські земельні володіння й підпорядкування Київської митрополії Константинопольському патріарху. 1656 року обраний на архимандрита Києво-Печерської лаври, посвячений митрополитом Сильвестром Косовим. І. Гізель уславився своєю мудрістю, невтомною працею і відданістю православної церкві. Під час його 27-річного управління Лаврою з її друкарні вийшла ціла низка важливих видань з царини як церковної, так і світської літератури, зокрема славетного „Синописа”.

18 листопада 1683 року архимандрит Інокентій помер. Самійло Величко цю скорботну подію описав так: „Того-таки літа загас через смертне нашестя визначний і знаменитий киево-печерський архимандрит, премудрий муж, стовп непорушний святого благочестя, світило церковне Інокентій Гізель. Його віддано тоді ж земним надрам”². Поховали І. Гізеля в усипальні Успенського собору, під лівим криласом. Наступного року відправлено панахиду по небіжчикові. На ній присутні були представники найвищого духовенства, київський воєвода й козацька старшина. Ігумен Дмитро Туптало виголосив на вшанування пам'яті архимандрита похвальне слово, або „Піраміду”. Він сказав: „...отцеві й пастиреві нашому річну нині відправляємо пам'ять, якого пам'ять не відійде, а ім'я його і в наступні століття жити буде, якого мудрість і стороннім відома, а за добрі

Інокентій Гізель. Архимандрит Києво-печерської лаври умер 1683 року.

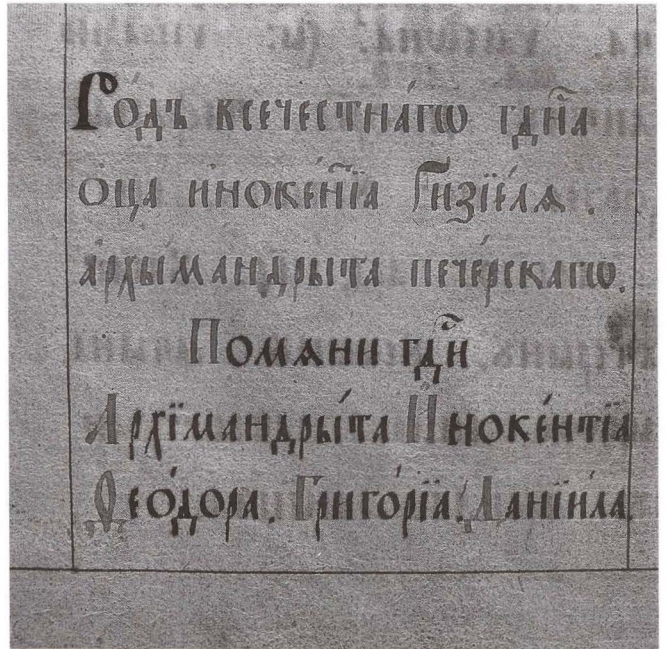
*Невідомий художник. Портрет Інокентія Гізеля
XIX ст. НКПІКЗ*

Платівка з поховання Інокентія Гізеля. 1683 р.

свої справи в устах усіх має хвалу”³. Дуже високо цінував І. Гізеля гетьман Іван Самойлович, називав його світилом і навчителем церковним, будівничим печерської архимандрії⁴. Генерал Патрик Гордон, іноземець на російській службі в Києві, занотував у своєму щоденнику, що він, разом з іншими офіцерами, 24 лютого 1685 року відвідав Печерський монастир і взяв участь у поминках по вмерлому архимандритові Інокентію Гізелю⁵ (при цьому не може не дивувати, чому поминки відбулися саме тоді, а не в день смерті 18 листопада).

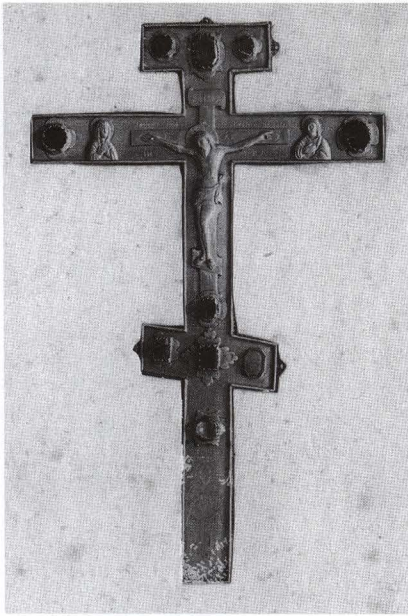
Наприкінці XVIII століття, за розпорядженням Київського митрополита й священно-архимандрита Києво-Печерської лаври Самуїла Миславського, було зроблено описи лаврських надгробків. На одному з них було зазначено, що Інокентія Гізеля поховано в кам'яному склепі під долівкою Успенського собору, а дошка металева покладена під

Запис у синодику

Спідня дошка срібної оправи Євангелії і дарчий напис Інокентія Гізеля. Київ, 1658 р.

*Хрест на престольний срібний.
Київ, 1671 р. Світлина 1920-х рр.*

*Хрест наперсний срібний.
Світлина 1920-х рр.*

самими вратами, „... у які з вівтаря у Велику церкву вихід роблять з переносом...”. На ній були вирізьблені слова: „Здѣ опочиваетъ яснєпревелебный господинъ отецъ Иннокентій Гизіель, трудолюбной и благоразумной, правленіє свое чрезъ двадєцять седмь лѣтъ, и полчварта мѣсяца, въ сей обители святой Печерской имѣвший Архимандритъ, къ вѣчнымъ же обителямъ преставшійся року 1683 мѣсяца Ноемврія 18 дня”⁶. До нашого часу дошка не дійшла.

У склепі, поряд з Інокентієм Гізелем, 1707 року поховали митрополита Київського Варлаама Ясинського, а 1796-го ще російського генерал-фельдмаршала Петра Рум'янцева-Задунайського.

У кінці XIX століття, коли в соборі обладнували водяне опалення, склеп із трьома похованнями зруйнували. Прямо через нього проклали підземну галерею для опалювальної системи. За неперевіреними даними, останки І. Гізеля перепоховали на тому ж місці, під долівкою галереї.

У вересні 1941 року, під час вибуху в Успенському соборі, галереї зазнали ушкоджень. Серед руїн у 1971 році було знайдено металеву платівку з написом, укриту корозією. Очистивши її, вдалося прочитати напис: „Року АХПГ: [1683] М<ѣся>ца Ное<м>врія: ИІ [18]; дня/ в^у неделю по службѣ Б<о>жой години: ИІ[18];/ Преставися Всечестный от<е>ць Иннокентій Гизіє^л /Архимандри<тъ> Пече^рскій Киевскій в^у добромъ / исповѣданіи, бы^{лъ} житія побожного я^лмуж^у/никъ Великій; Б<о>гословской наоуки Высоце / выоучоный, жи^{лъ} на Архимандріи лѣтъ КЗ[27]; все/го лѣтъ живота своего жи^{лъ} ОГ [73], и мѣся/цей три; Г<оспо>ди буди ему милостивъ; авсе^м/ Для него содѣланномъ склепѣ первый о/нѣ положенъ бы^{ст}<ъ>; Сый склепѣ созда/нѣ За еkkлєшиаршества Іеромонаха / Митрофана, сп<a>си его Г<оспо>ди”⁷.

Найімовірніше, цю платівку закріпили на стіні склепу одразу після поховання. Напис дає можливість установити рік і місяць народження І. Гізеля. Як зазначено в тексті, Інокентій „...всього лѣтъ живота своего жи^{лъ} ОГ, и мѣсяцей три...” У кириличному шрифті літери ОГ означають цифру 73. Тобто, він прожив 73 роки й 3 повні місяці. Якщо відняти їх від дати смерті Інокентія Гізеля (18 листопада 1683 р.), то вийде, що народився він у серпні 1610 року. З напису дізнаємося також і про те, що архимандрит був похований першим у спеціально для нього зробленому склепі.

Не дослідженою досі залишається більша частина життя цього видатного діяча. Відомості про походження І. Гізеля з протестантської родини в Пруссії можна оцінювати по-різному, однак запис у старовинному лавр-

ському синодику спростовує його німецьке коріння. Перелічені там імена членів роду вказують на те, що це була слов'янська сім'я. Ще в 1670 році, за вказівкою архимандрита, синодик лаврської церкви Різдва Пресвятої Богородиці переписали. Згодом, уже після І.Гізеля, до нового синодика внесли й „Родъ всечестнаго господина отца Інокентіа Гізїєля, архимандрыта печерскаго”⁸. Запис містить прохання до Бога пом'янути архимандрита Інокентія, Феодора, Григорія, Даниїла, Даміана, Марину, Анастасію, Юліану, Тетяну, Павла, Йоана, Йоана, Мойсея, Феофана, еромонаха Симеона „... и прочихъ сродниковъ его”. Можна припустити, що батьками Інокентія були Федір і Марина, бо ці імена зазначені першими у списку по чоловічій і жіночій лініях.

До нашого часу збереглося кілька цікавих культових пам'яток, пов'язаних з ім'ям І.Гізеля. Насамперед це Євангелія, яку він 1658 року подарував Києво-Печерській лаврі. Про це повідомляє чіткий напис на заломі спідньої дошки срібної оправы. Поряд із цим написом удалося відчитати ще кілька ледь помітних слів: „Помени Г<оспо>ди Феодора Золотара”. Майже такий самий напис повторено й на заломі верхньої дошки. Це одне з небагатьох відомих імен київських золотарів другої половини XVII століття. Федір був талановитим майстром, виконував замовлення Києво-Печерської лаври. Його робота вражає нас своєю досконалістю, особливо медальйон зі сценою „Печерська Богоматір з Антонієм і Феодосієм”⁹.

Друга річ – це великий срібний напестольний хрест семикінцевої форми, виготовлений за благословінням Інокентія Гізеля в 1671 році для Успенського собору¹⁰. Кошти на нього надав печерський крамар Тихін Огієнко з дружиною Євфимією. В окремому дерев'яному хресті, що вставляється всередину срібного, зберігаються мощі святих Йоана Золотоустого, Василя Великого, Пантелеймона, Варвари, Антонія і Феодосія Печерських, великого князя київського Володимира, а також частки животворящего древа хреста Господнього і труни Богородиці. Немає сумніву, що ці реліквії надав саме лаврський архимандрит. Цікавий хрест ще й тим, що це друга робота того самого майстра Федора, який опрацював у срібло Євангелію. На зворотній частині дерев'яного хреста він залишив напис, подібний до напису на оправі Євангелії¹¹.

Довгий час у ризниці Великої лаврської церкви зберігався срібний наперсний хрест, що, за

переказом, належав особисто Інокентію Гізелю. У радянський період цього хреста передали до збірки Лаврського музею. 1933 року, згідно з таємним наказом ЦК КП(б)У, він надійшов на схов до Київської філії Державного банку, з якого був перевезений до московського Держхрану¹². Подальша доля цієї пам'ятки невідома.

Наостанок нагадаємо: не так довго вже лишилося чекати 400-річчя від дня народження Інокентія Гізеля – визначної постаті української Церкви, освіти і культури. Виявом нашої поваги до нього повинно стати встановлення пропам'ятної таблиці над його похованням в Успенському соборі Києво-Печерської лаври.

ПРИМІТКИ

* За життя його прізвище писалося у формі Гізїєль або Гізїєль.

¹ Див., напр., відомості, що їх подає сучасна „Енциклопедія історії України”: „Гізель... (бл. 1605– 28(18). 11. 1683)... Походив з Пруссії, де здобув добру домашню освіту” (Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т. 2. – С. 269).

² Величко Самійло. Літопис / Пер. В.Шевчук – К., 1991. – Т. 2. – С. 291.

³ Цит. за вид.: Сумцов Н.Ф. К истории южнорусской литературы XVII века. – К., 1844. – Вып. 3: Иннокентий Гизель. – С. 44.

⁴ Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России. – К., 1993. – Примітки. – С. 553.

⁵ Київські щоденники Патрика Гордона // Хроніка 2000. – К., 1997. – Вип. 17–18. – С. 79.

⁶ Цит. за вид.: Миславский Самуил. Краткое историческое описание Киево-Печерской лавры. – К., 1817. – С. 211, 212.

⁷ Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Фондова збірка „Метал”. – Інв. № КПЛ-М-9571.

⁸ Там само. – Фондова збірка „Книги”. – Арк. 22 зв.

⁹ Там само. – Інв. № КПЛ-Кн-9571.

¹⁰ Музей історичних коштовностей України. – Інв. №ДМ-7909.

¹¹ Арустамян Ж.Г., Баглий В.О. Невідомий твір київського майстра Федора Золотаря у зібранні Музею історичних коштовностей України // Державний музей історії України. – К., 1999. – С. 49.

¹² Полюшко Г.В. Втрачені скарби Лаврського музею. – К., 2001. – С. 70.